

VIZIONI POETIK I GJERGJ FISHTËS
PRIZRENIT

PËR LIDHJEN E

*"Veç se po, moj Zanë Shqiptare,
Krah m' krah bashkë na tue këndue
Ndërtue kemi i permendore,
Rrëfë as mot mos m'e dermue."*

Gjergj Fishta

Kënga e nëntë e kryeveprës letrare të Gjergj Fishtës, "Lahuta e Malcís"¹, mban titullin "Lidhja e Prizrendit". Poeti ynë kombëtar këtë ble, të botuar më 1931, ia ka kushtuar Lidhjes Shqiptare të Prizrenit (1878-1881), që njihet në histori si ngjarje me rëndësi të madhe mbarë-kombëtare e luftës së popullit shqiptar për liri dhe pavarësi. Në ballë të kësaj kënge epike, që ka 550 vargje 8 rrokëshe, (botimi II), lexuesit i është paraqitur ky ARGUMENT:

"Poeti grish Zanën qi, me te krah, të këndojë në "Lahutë" ndodhjen historike të vjetit 1878-1879 kur, mbas vendimeve të padrejta të Kongresit të Berlinit, Ali Pasha i Gucís qet kushtrimin anë e kand Shqipnís per të mbledhë burrat mâ në shêj nga Gegnija e Tosknija dhe për t'u bashkue në Prizrend. Në Zanin e Alís rrâjnë kreshnikët e Kombit në qytetin zâmadh. Ora e bardhë e Shqipnís, i shef nga Bjeshkët e Ljubotinit, ku e Mira ka ndejën, dhe gëzohet. Thërret Zanën e Sharit dhe, mbasi sbashkut dalin më një kodër, prej nga kundrohej qyteti, e pëvetë simotrën e vet se a thue i njipte ata burra rreshtue në kuvend. Zana e habitun para pamjes madhshtore të homeroidave të ri, kujton se Shqiptarët e mbledhun janë Akejt e vjetër ose Dardâjt. Nisë, prandaj, të cillsojë ndër ta Agamemnona e Diomeda. Ban buzën në gaz Ora dhe tashti i spjegon motrës njikanji herojt shqiptarë: Ali Pashën, Marash Vatën, Abdyl Frashërin, Prenk Bib Dodën, Toptanin, Zogollin, Gjetën, Gegë Shllakun, Çun Mulën, Mar' Lulën, Dod Preçin, Vrijonin, Derallën, Shan Dedën, Abdullah Drenin.

Gjergj Fishta (1871-1940)

Ndërsa Ora e Zana bisedojnë këso dore mbi moje të Prizrendit, çilë kuvendin Abdyl Frashëri. Ai endë me një gojtari të squet, si i përket derës së tij letrare, vjetërsin e fisit Shqiptar, kulturën e lashtë të tij, trimnín e qindresën gjatë shekujve, dashunin për atme dhe luftat e racës për të rrujtë pavarësin. Nga fjalët e peshueme të tijat del në shesh se Shqipnija s' shkelet me dhunë dhe se Shqiptari din të desë për atdhë. Këtu Shan Deda i Ded Jakupit nxehet, dhe, tuj i

¹ Gjergj Fishta O.F.M., "Lahuta e Malcís", Shkodër, "Shtypshkronja Françeskane", 1937.

pre fjalën gojtarit, shpërthen në shprehje të zjarrra e bé, qi përforcojnë pohimin e mbramë të Frashërit. Ky merr rishtas fjalën dhe përfundon me një grishje, qi u a sjellë tanë të pranishëmve për t'i dalë zot tokëve shqiptare dhe për të pështue Hot e Grudë, Plavë e Gusí nga çapojt e Malit të Zi. Në këto fjalë preket Bajraktari i Shalës, Mar' Lula, dhe, tuj u përбетue në Shën Marrabé, nisë kuvendin, në të cilin pohon, me logjikën e Kanunit, se për të e për Shqiptarët e tanë është anmik i njajtë si Shkjau si Turku, e se prandej këtij i do vû pushka para. Mbas fjalëve të tija flet Ali Pasha. Ky tuj i dhanë arsye Mar' Lulës, paraqet nevojën politike qi Shqiptarët të rrijnë për 'iherë lidhë me Mbret të Stambollës, i cili heret a vonë, do të biejë. Për mos t'a çue gjatë kuvendin, pro-pozon për të shkruar një letër tuj i a drejtue Fuqivet të Mdhâ dhe Mbretit. Letra peshohet fjalë për fjalë dhe qartas ven në dukje se toka shqiptare s'është as e Italjanvet, as e Hinglizvet, Francezvet, Gjermanëvet as e Sllavëvet e se ajo tokë s'i lëshohet kujë as s'i falej."²

Poeti i drejtohet Zanës së malit: "Eja t' kndojm më Lahutë t' Malcis, / Si ata Krenët e Shqyphtarís / Në Prizrend na janë bashkue? / Per me folë, me bisedue, / Shqyphtarín se si m'e pshtue...", duke evokuar pastaj me vërtetësi historike ngjarjet e tjera të kohës së Lidhjes Shqiptare në Prizren, ku "Krenët e Gegvet e t' Tosknís, / Qi kanë dalun në kët dhë / Me lidhë besë, me lidhun fé", për të luftuar për mbrojtjen e trojeve etnike shqiptare.

Temën e Lidhjes së Prizrenit poeti e ka trajtuar me origjinalitet dhe në çaste të frymëzimit të fuqishëm krijues. Vizioni poetik i Gjergj Fishtës për Lidhjen Shqiptare është shumë interesant dhe në funksion të realizimit të idesë themelore të veprës. Në fokusin e interesimit të vet krijues në këtë këngë ka pasur Kuvendin e mbajtur më 10 qershor të vitit 1878, si ngjarje vendimtare të bashkimit kombëtar dhe të pavarësisë së Shqipërisë. Vendimet e Kuvendit të Përgjithshëm ishin: formimi i Lidhjes Shqiptare, shpallja e Qeverisë së Përkohshme Shqiptare, formimi i ushtrisë etj. Ato kanë pasur jehonë të madhe në të gjitha viset shqiptare. Tri ditë pas themelimit të Lidhjes së Prizrenit, më 13 qershor 1878, pa pjesëmarrjen e përfaqësuesve të popullit shqiptar, ka filluar punimet Kongresi i Berlinit. Me Traktatin e Berlinit fuqitë e mëdha i kishin dhënë Malit të Zi krahinat e Tivarit, të Podgoricës, të Plavës, të Gucisë, të Rugovës dhe të Kolashinit. Coptimin e tokave shqiptare në favor të disa shteteve fqinje të Ballkanit shqiptarët e kundërshtuan ashpër dhe luftuan me armë për mbrojtjen e atdheut, për të ruajtur tërësinë e tokave shqiptare. Për mbrojtjen e Plavës dhe të Gucisë hynë në luftë forcat e Lidhjes Shqiptare, të cilave u printe Ali Pashë Gucia. Ato arritën të thejnë ushtritë armike dhe të mbrojnë me gjak atdheun. Më vonë është organizuar lufta për mbrojtjen e Hotit, të Grudës dhe të viseve të tjera shqiptare. Populli shqiptar nuk e ndali luftën për liri as pas shtypjes nga ushtria turke të forcave kryengritëse të Lidhjes së Prizrenit.

Këto tema dhe ngjarje të mëdha historike Fishta nuk i trajtoi artistikisht vetëm në këngën "Lidhja e Prizrendit", por edhe në disa këngë të tjera të epopesë së letërsisë shqiptare. Rrëfimi për ngjarjet madhështore të Lidhjes dhe për epokën e lavdishme të popullit shqiptar Fishta e ka zhvilluar në plan shumë të gjerë, në pajtim me synimin që kishte për krijimin e veprës letrare. Përveç personazheve të njohura nga historia, në poezinë epike ka përfshirë edhe figura të mitologjisë shqiptare siç janë: Zana, Ora etj., të ngjashme me këngët kreshnike popullore.

Përmbajtja e veprës zgjerohet duke përfshirë në të edhe shumë fakte dhe ngjarje historike, jo vetëm të periudhës së Lidhjes së Prizrenit, por edhe të periudhave të tjera të mëparshme. Copëtimin i trojeve shqiptare e kishin bërë të huajt "Thue se s'ka shqiptarë mbi dhe". Fishta pohon me mburrje të kundërtën: "...po kish', besa, Shqyptarë, / Kish' Shqyptarë zemër bujarë ..., / Burra t' urtë, trima luftëtarë, / Qi s' po tutshin kta me dekë / M' erz a m' tokë me pas me i prekë". Ai spikat figurat më të shquara të kohës së Lidhjes Shqiptare, siç janë: Li Pashë Gucia, Marash Vata, Abdyl Frashëri, Prenk Bib Doda, Shan Deda, Abdullah Dreni etj. Disa prej tyre

² At Gjergj Fishta, "Lahuta e Malcis" (e pajisun me argumenta e sqarime fjalori), botim i dytë, Romë, 1958, f.139-140

² At Gjergj Fishta, "Lahuta e Malcis" (e pajisun me argumenta e sqarime fjalori), botim i dytë, Romë, 1958, f.139-140

i krahason me heronjtë antikë, siç ishin: Agamemnoni, Diomedi etj, personazhe edhe të "Iliadës" së Homerit.

Fjala e Abdyl Frashërit në Kuvendin madhështor të Lidhjes, ku marrin pjesë "... shk'a Gegni e shk'a Toskni", në aspektin e përmbajtjes së veprës letrare epike i jep dimensione të gjera kuptimore. Lashtësia e popullit shqiptar dhe qëndresa e tij heroike në trojet e veta shekuj me radhë, janë fakte të qëndrueshme historike, që poeti i veçon në kuadër të subjektit të veprës. Përmes fjalimit të Abdyl Frashërit, oratoria e Fishtës në këtë këngë shkëlqen me të gjitha veçoritë e kësaj mjeshtrie klasike. Duke zbatuar rregullat e gojëtarisë, e përsos artin e të folurit, si edhe të kënduarit e bukur e me përkushtim poetik. Abdyl Frashëri, "Toskë me mend", që në fillim ligjëron për gjenezën e lashtë të popullit shqiptar, "kur m' kto vise të Ballkanit / Të parët t' anë, Pelazgët e motit / Kishin frone e ligjë të mara / E giatë shtegut t' qytetnimit, / Ishin shty ata larg përpara / Q' me prenverë të rruzullimit". Ai vazhdon të shpalosë faqet e historisë gjatë dy mileniumeve të fundit. Grekët dhe romakët ishin fqinj të lashtë, ndërsa sllavët ishin ardhacakë nga Urali. Me vargjet: "Nper ato breshta të larta, / Sillej Shkjau, si shkrebë mali, / Tue kerkue për molla t' tharta". ... paraqet stadin e atëhershëm të zhvillimit të asaj popullsie e cila, disa shekuj më vonë, ka zbritur dhe është vendosur në viset ballkanike.

Në vazhdim të këngës përjetësohet lufta heroike e shqiptarëve dhe evokohen bëmat heroike që lartësojnë atë gjatë historisë. Luftat e Skënderbeut kundër Turqisë dhe fitoret e tij shënojnë një epokë të ngadhënjimit dhe të lavdisë kombëtare. Si më parë, gjatë motit të madh, kur është bërë lufta vigane për të mbrojtur Kështjellën e Krujës, ashtu në vitet e Lidhjes Shqiptare është dhënë kushtrimi për të luftuar kundër Malit të Zi për të mbrojtur Plavën e Gucinë. Atdheu gjithnjë kërkonte flijime të reja. Në Kuvend ndërhyr në fjalë Shan Deda, dhe pasi i përkujton edhe një herë luftat e shqiptarëve kundër Mbretit të Stambollit, kërkon që "Kush â nipash t' Skënderbeut, / I ç' do fës e i ç' do kuvendit, / Per t' a msy aj ka anmikun, / ... Nuk len tokën pa përgjakë !"

Figura qendrore e Kuvendit të Lidhjes, Abdyl Frashëri, përjetësohet në këtë vepër me të gjitha tiparet e veçanta të një tribuni popullor. Teksti i fjalës së Abdyl Frashërit në këngën e Fishtës është ndjekur me vërtetësi historike. Kështu bie fjala në Kuvend Abdyl Frashëri ka thënë: "Qëllimi i kësaj mbledhje sot për sot është t'u presim hovin armiqve të egër duke lidhur besën shqiptare dhe duke u betuar që t' i mbrojmë me gjak trojet që na kanë lënë gjyshërit dhe stërgjyshërit tonë...".³ Ai zbërthen planin e shtatë fuqive të mëdha dhe të Turqisë, të cilët kishin vendosur që "Malcín Knjazit me ia lshue; / Me na dâ ne vlla me vlla, / Me na hupun Shqyphtarinë, / Me na lanun rob nën Shkja". Në poezinë e Fishtës, prandaj, Abdyl Frashëri nuk shqipton vargje të mallkimit ndaj armikut, por lëshon kushtrimin për luftë: "M' kamë, atëherë, burra të dheut, / Mbasi t' zott jemi me dekë / Per liri e ndër t' Atdheut! ". Ai kishte shprehur bindjen e thellë se shqiptarët duhej t' i rroknin armët dhe me trimëri të luftonin armikun.

Derisa Mar' Lula, "i pari i Shalës", kërkonte që lufta më parë të bëhej kundër Turqisë, Ali Pashë Gucia si edhe shumica e krenëve të Lidhjes, e shihte të udhës që ushtria shqiptare të hapte luftë kundër Malit të Zi dhe pastaj, për çlirimin definitiv të atdheut, të vazhdonte ndeshja e armatosur kundër zaptuesit shekullor, Turqisë dhe kundër grabitçarëve të tjerë. Abdyl Frashëri kishte deklaruar: "... Shqiptarët do të rezistojnë derisa të mos mbetet asnjë prej tyre. Pa asnji dyshim ata do të përpiqen që atdheun e tyre të mos e shkelin armiqtë ..." ⁴

Letra, që u është dërguar fuqive të mëdha në Berlin, shprehte vendosmërinë e shqiptarëve për të mbrojtur vendin edhe me luftë. Krerët shqiptarë të Lidhjes i drejtoheshin edhe "Mbretit të Stambollës", duke ia bërë me dije se " Shqipnija ... âsht toka e t' Parve t' onë, / Asht Atdheu, po, i Skandërbegut, / Prandej s' ka as Kraj as Mbret, / Qi ket tokë e falë a e shet."

³ Abdyl Frashëri, Nga fjala e mbajtur në Kuvendin e Prizrenit më 10 qershor 1878, "Tre vëllezër pishtarë", Tiranë, 1978, f. 26.

⁴ Po aty, f. 27.

Kënga "Lidhja e Prizrendit" zë vend të rëndësishëm në veprën "Lahuta e Malcís" të Gjergj Fishtës. Për krijimin e kësaj poezie epike autori është bazuar në materialet historike, ka shfrytëzuar si burim tematik dhe artistik folklorin e pasur shqiptar dhe dokumentet arkivore. Fishta e ka njohur mirë jetën dhe historinë e popullit, kulturën materiale dhe shpirtërore të tij, mentalitetin e njerëzve, psikologjinë dhe shpirtin liridashës të tyre. Njohja e dokeve dhe zakoneve, e koloritit gjuhësor të dialekteve dhe të folmeve karakteristike, i ka ndihmuar poetin për të trajtuar temat e rëndësishme, për të sendërtuar idetë e epokës së Rilindjes Kombëtare dhe për të realizuar veprën në aspektin artistik. Mendimet e mprehta dhe të thella, shprehjet aforistike gjuhësore, bota e pasur emocionale, frymëzimi poetik, shprehjet figurative dhe realizimi i veprës si tërësi kompozicionale, etj., e shquajnë veprën e Fishtës në kuadrin më të gjerë të historisë së letërsisë shqiptare. Këto janë veçori të krijimtarisë artistike të këtij krijuesi.

Lamberci, studiuesi austriak, i cili është marrë me studimin e gjuhës shqipe, të folklorit dhe të letërsisë shqip-tare, ka dhënë vlerësimin: "Gjergj Fishta është poeti më gjenial të cilin deri më sot e ka dhënë Shqipëria ... si Homeri (Gjergj Fishta - I.Sh.) ishte njohës i vendit ku ekzistonte eposi, në Malësi të Madhe ... Kjo na tregon se Fishta nuk është vetëm homeroid, por në kujtimin e mrekullueshëm për veprën e tij të pavdekshme, do t'ia japin me plotë të drejtë kokoren e lartë të Homerit shqiptar." ⁵

Studiuesit shqiptarë dhe të huaj, të cilët janë marrë me studimin e jetës dhe të veprimtarisë letrare të Gjergj Fishtës, kanë vlerësuar lart kontributin letrar të këtij shkrimtari të madh të letërsisë shqiptare të periudhës para Luftës së Dytë Botërore. Për krijimtarinë e tij letrare kanë shkruar: Karl Gurakuqi, Eqrem Çabej, Henrik Lacaj, Kostaq Cipo, Lasgush Poradeci, Aleksandër Xhuvani, Norbert Jokl, Kolë Kamsi, Injac Zamputi, Namik Resuli, Pal Duka-Gjini, Vinçenc Prenushi, Ernest Koliqi, Martin Camaj, Arshi Pipa, Domenico Franze, Francesco Ercole, Pashko Gjeçi, Lefter L. Dilo, Gjergj Zheji, Rexhep Qosja, Stefan Çapaliku, Engjëll Sedaj, Rudolf Marku, Aurel Plasari, Sabri Hamiti, Anton Berisha, Hysni Hoxha, Filip Ndocaj, Mark Arapi, Sterjo Spasse, Ndoc Çoba, Enver Mehmeti, Emin Kabashi, Gjin Duka, Viktor Volaj, Zef Gilaj, Tomor Osmani, Zef Pëllumbi, Lazar Shantoja, Ekrem Vlora, Pren Kola, e shumë studiues të tjerë.

Gjergj Fishta ka qenë shkrimtar i anatemuar nga regjimi komunist, prandaj vepra e tij konsiderohej si e papërshtatshme për sistemin dhe shoqërinë shqiptare. Ai nuk është përfshirë në *Historinë e letërsisë shqiptare* si shkrimtar i mirëfilltë. Megjithatë, për të është shkruar shkurt dhe me vlerësim negativ. Për veprën "Lahuta e Malcís", në bazë të qëndrimit dhe të vlerësimit ideologjik, është pohuar: "Vepra e tij kryesore, poema epike "Lahuta e Malësisë", duke sulmuar shovinizmin e fqinjëve të Veriut, propagandonte antisllavizmin dhe vinte në plan të dytë luftën kundër pushtuesit osman. Ajo i ngrinte himnin patriarkalizmit e bajraktarizmit, obskurantizmit fetar e klerikalizmit, dhe spekulonte me ndjenjat patriotike, kur ishte fjala për të ngritur lart ngjarje dhe figura të historisë kombëtare të periudhës së Rilindjes sonë". ⁶

⁵ Maksimilian Lambertz, "Disa mendime për Fishtën dhe veprën e tij", "Jeta e re", Prishtinë, 1990, Nr. 11-12, f. 1463-1464.

⁶ "Historia e letërsisë shqiptare", Tiranë, 1983, f. 470.

Njësia kushtuar Fishtës në "Fjalorin enciklopedik shqiptar" gjithashtu përmban vlerësim negativ për këtë shkrimtar të njohur shqiptar: "Shkrimtar dhe publicist reaksionar, përfaqësuesi kryesor i letërsisë klerikale-katolike ... Vepra e tij kryesore është poema "Lahuta e Malcisë" (botuar e plotë më 1937), një panoramë poetike e ngjarjeve kryesore historike të viteve 1878-1912, të pasqyruara nga pozitat e klerit katolik; në të Gj. F. himnizoi prapambetjen e jetës së malësisë, patriarkalizmin, padijen, lartësoi mercenarizmin, etj".⁷ Gjergj Fishta është shkrimtar "I rrënjosur thellë në vendin e tij, të cilin e linte vetëm për pak, për t'u kthyer gjithmonë rishtas atje. Fishta fuqitë e tija njerëzore e poetike i thithi prej kësaj toke"⁸ - ka shkruar Eqrem Çabej. Ai ishte lavdëruar... dhe për një kohë, pa të drejtë, është mohuar. Krijuesi që shënoi një epokë të tërë, ky personalitet i shquar i popullit shqiptar, që bëri emër në shumë fusha të krijimtarisë artistike, është personifikim i patriotizmit dhe i vetë-mohimit për çështje të mëdha kombëtare, për ideale të ardhmërisë.

Vizioni poetik i korifeut të letërsisë shqiptare për Lidhjen e Prizrenit është koherent dhe përkon me rrjedhën historike të ngjarjeve të epokës së Lidhjes Shqiptare dhe me synimin shekullor të popullit shqiptar për liri kombëtare. Ideja themelore e poezisë së Fishtës, ajo e pathyeshmërisë së popullit, është sendërtuar me mjeshtri të rrallë poetike. Mbarështrimi i

⁷ "Fjalori enciklopedik shqiptar", Tiranë, 1985, f. 270-271.

⁸ Eqrem Çabej, "Epika e Fishtës", "Jeta e re", Prishtinë, 1990, nr. 11-12, f. 1444.

përmbajtjes së gjerë dhe të kondensuar, paraqitja e heroikës dhe e tragjikes njerëzore, spikatja e ideve qendrore të Rilindjes Kombëtare, veçoritë stilistike, gjuhësore dhe kompozicionale etj., kanë përcaktuar vlerën e lartë ideoartistike të veprës dhe kanë zgjuar interesim të jashtëzakonshëm te lexuesit shqiptarë dhe të huaj. Vepra e Fishtës lexohet dhe mësohet përmendësh dhe ndikon fuqishëm në procesin e vetëdijesimit kombëtar. Si e tillë, ajo e ruan gjithnjë e më shumë aktualitetin .

Gjergj Fishta është shkrimtar vizionar. Vizioni poetik i tij shprehet në dëshirën e flaktë që të shohë Shqipërinë etnike të lirë, që flamuri kombëtar të valojë në të gjitha trojet shqiptare, që shqiptarët të jetojnë në paqe dhe të lumtur. Në shkrimin "Hominen Non Habeo",⁹ në dymbëdhjetë fragmente paraqet gjendjen historike, shoqërore dhe politike të popullit shqiptar dhe të Shqipërisë gjatë shekujve. Qëndrimi kritik i autorit bazohet në realitetin e hidhur të jetës dhe të funksionimit të shtetit shqiptar që nga pavarësia e Shqipërisë dhe deri më 1923, kur është botuar vështrimi panoramik dhe ku trajtohet problematika shumë komplekse e luftës për ekzistencë kombëtare dhe e përparimit të popullit shqiptar në kuadër të qytetërimit evropian dhe botëror. Në krijimtarinë letrare Fishta me mburrje të madhe ka spikatur lashtësinë, trimërinë, lavdinë dhe krenarinë e popullit të vet, por edhe ka kritikuar dukuritë negative dhe ka stigmatizuar armiqtë, zaptuesit dhe tradhtarët. Satira e tij e ashpër drejtohet kundër bartësve të dukurive të shëmtuara shoqërore dhe kombëtare.

Fjala për Fishtën është dhunti morale, shpirtërore dhe artistike. Gjuhën shqipe ai e ngrit në piedestalin më të lartë: atë e quan gjuhë hyjnore, gjuhë mashkull, gjuhë hyjnish. Gjuhës shqipe ia ka kushtuar lirikën më të bukur. Gjuha amtare, besa shqiptare, bujaria, atdhedashuria, mikpritja, dashuria, trimëria, liria etj., përjetësohen në këngë. Përmes këngës dhe veprës letrare në tërësi, "... nipsisë S' kohve t' vona enë për t' le", ia ka kumtuar të vërtetat jetësore dhe historike të së kaluarës dhe të epokës kur ka jetuar dhe ka krijuar veprën letrare që ka vlerë të madhe artistike. Atë si dhuratë të shtrenjtë poeti ua la trashëgim brezave që vijnë njëri pas tjetrit, sepse për çdo brez, arti letrar i Gjergj Fishtës ka siguruar përjetësinë.

⁹ Gjergj Fishta, "Hominen Non Habeo", "Hylli i Dritës", vj. IV. Shtatuer, Shkodër, 1923, Nr. IX; Shih edhe "Jeta e re", Prishtinë, 1996, Nr. 3, f. 241-250.